

Հոռո՛ճ քահանայապետական դիւանատունը պահաւորեալ է, եւ M. J. Saint-Martin իւր Memoires-ին մէջ գաղղիներէն թարգմանութեամբ հրատարակած է (Paris 1819, II. p. 479—481)։ Այս հրատարակութիւնը, որ յիշեալ երկու գերմանացի հեղինակներուն անձանքով մնացած է, շատ հետաքրքրական է։ Իշխաններն կը յայտնեն՝ որ կամօղիկէ եկեղեցւոյ հետ կը միանան, պատուականութիւն կը հայցեն, եւ կը խնդրեն որ իրենց եպիսկոպոս ձեռնադրէ եւ զրկէ Կերսէս վարդապետը։ Այս երեւնացի Կերսէս Վ. († 1704), ինչպէս կը հայորդէ Ծոփածոս Ռօշթա իւր ծանօտագրութեան մէջ, Հոռո՛ճ ուսած, Լէմբերգի Կիրիլլոս Թորոսեան Սեյ Արքեպիսկոպոսէն ձեռնադրուած, Վիեննայի Ս. Ծոփածոս մայր եկեղեցւոյն կանոնիկոսն էր, եւ Բուդապէշի Ցաճկաց տրիպոլիտեան ժամանակ՝ նոյն քաղաքը գտնուող Գարրիէլ հայագգեւոյ՝ գրած գաղտնի (հայերէն) նամակները կը թարգմանէր Լէոպոլդ ֆայսեր, որով կայսրն կրցաւ 1686ին Բուդապէշտն առնուլ եւ Գերսէս, որ այստառի թունեցաւ 1200 գերեալ այլազգիները մկրտելու, իւր մատակարարուն ընտել։ Այս նամակներն այժմ Վիեննայի կայսերական գիւնատունը պահուած են։

Վարարաղի իշխաններուն առ իննովկենսիս ժր գրած նամակի մասին կը գրէ Սա. Ռօշթա. «Իսրայէլ Օրին, Պերսշ իշխանի որդին, ընդ իւր բերեալ զՄիսսա Վ. Իսրաքերդգի, եկն ի Հոռո՛ճ եւ մատոյց իննօշ. ժրին զթուղթն ի տասն Մեկերաց Հայոց գրեալն յԵկեղապոթ յամի 1699 Վարդի 19, զորոնց անուանն վասն պատճառի ուրուք լռեմ։ զթուղթն եւ ինքնին թարգմանեցի։ որով զՏնազանդութիւն ապրով սուրբ աթոռոյն Հոռոմայ ինդրէին զօգնութիւն ազատելոյ ի լծոյն անհաւատից։ Ուներ եւ զայլ թուղթս առ կայսր Լեօփոլտս, առ Բաւարին Էլէքզորն եւ առ Չարն Մոսկովաց։ Ընկերեալ զյանձնարարութիւն ի փափկէն առ կայսր, երթայ առ Չարն, եւ այնքան խորագիտութեամբ շրջի, եւ ի սմանէ Գեպպան լինի առ Պարսիցն արքայն, մինչ զի պատճառ եղև ունելոյ Մոսկաց զկերչան, եւ ի գանձալն ի Պարսից մեռանի ՍԱՐԶապիսիս։» Հ. Գ. Գ.

Ի Գորբիկի կենսագրութիւնը ա. Յուլիոս Հայ. մեռագրաց կայսրի. մտքերն. ի Վիեննա, 1891 էջ 29—31։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԹԻՐԹՈՐԻԼ ԹՈՂԿԵՓՈՒՆԶ

1. Թիֆլիսի Հայոց հրատարակչական Ընկերութիւնը։ — 2. «Մասիս», վերստին կը հրատարակուի։ — 3. Հայերէն հին տպագրութիւններ։ — 4. «Մշակ», մատնախօս Պր. Լ. ին անհատական կարծիքը։ — 5. «Նոր-Դար», տուած մէջ լըն կրկնութիւնը։ — 6. Հայ ուսանողներուն օգնեցեք։ — 7. Նուիրատուութիւններ։ — 8. «Արքայ», պատկերագրագր նախնէր։ — 9. Նոր կամուստայ։ — 10. «Իջգու ուղղի տնո»։ — 11. Մոսկվայի Հայերը եւ ուսանողութիւնը։ — 12. Մամանական ներկան գաւառաքաղաքներուն մէջ։ — 13. «Մշակ», յառաջ ընթած մէկ յօդուածը։ — 14. Օտարալեզու լրագրաց մէջ յօդուած զորո ազգայինը։

1. Թիֆլիսի Հայոց հրատարակչական Ընկերութիւնը։ Այս օրերս հասաւ մեր ձեռքը՝ քաղկեան ընդարձակ տեղեկութիւն մը, որ ցոյց կու տայ ընկերութեան զորոններէն մէկն եւ հրատարակած գրքերու ցանկը։ Թուով 114։ Որչափ ուշախալ է երբ կը տեսնեք, որ այս ընկերութիւնը՝ իւր առած վարձատրութիւններով կը բաշխէրէ գրքեր գործները, թարգմանութեանց համար վճարելով 12—15 րբ. ապագրական թերթին. իսկ ինքնուրոյն գրուած գրքերու համար 20—25 րբ. 114 հրատարակութեան մէջ 47—48 հատը թարգմանութիւն, ըստ ինքեան շատ չէ, բայց համեմատելով արուած գինը թարգմանութեանց համար (15 րբ.) իսկ ինքնուրոյն գրուածոց համար (25 րբ.), կը համարեալիք գիտողութիւն մ'ընէ թէ աւելի մեծ ոյժ էր արտի թարգմանիչներու քան ինքնուրոյն գրողներու. թարգմանութեան համար՝ թերթին 10 րբ. բաւական վճարմանը է, իսկ ինքնուրոյն գրուածոց՝ (20—25 րբ.) թէ բաւական կրնայ համարուիլ եւ թէ — անբարեկամ. վասն զի բաւական է հատարակ գրուածոց համար, իսկ գիտական ինքնուրոյն՝ եւ մանաւանդ նոր գրուածոց համար ստուգիւ անբարեկամ։ Անշուշտ այս է պատճառը, որ «Մանաթ-գրովը վերապահած է իրեն իրաւունքը քոչալի գրողներու աւելի բարձր վարձատրութիւն նշանակել»։ Այս «բացառիկ դէպքերը կը տարածուին անտարակոյ թարգմանութեանց համար ալ, քանի մը հասն ի քաց առնելով՝ թարգմանութեանց համար վճարողը դաւաճը շատ կը գտնենք։ Ընկերութիւնն աւելի քաջախիղճ է ինքնուրոյն գրուածքները, վասն զի միայն ինքնուրոյն գրուածոց մէջ իբր մնայուն յիշատակարարներ կը ներկայանան ազգային աղբիւր յատկութիւններն, եւ կ'ազգեն ուրիշներուն վնաս ալ՝ ինքնազարգացման, եւսուողեան եւ մրցութեան հարկ բարձրելով։ Շատ անգամներ եւ յաշտութիւն կը մտղմեցնէ այս ընկերութեան, որ է եւ մանաւանդ պիտի բլլայ օրինակ՝ արեւմտեան Հայոց... Զիցաւ «Ծաղկաբազ», (կամ մանաւանդ շուշուկ) հասկընայ թէ ինչ կը նշանակէ յայտարարութեան մէջ երեք տեղ կրկնուած՝ «օրն» այնչափ «դեղն» բառը. «զղջալի տեղ» «դեղնէ» ուստի եւ զեղն աւելի ուղիղ իմաստ կու տայ կարծենք։

2. «Գրառի», ինքնին ինչ հրապարակում։ Անցեալ տարի յիշատակեցինք թէ ըստի այլակերպութիւններ կրեց «Մասիս», ինքն կրօնական թերթ հասցի տակ ինչ ուշագրաւ յօդուածներու մէջ՝ շատ մը «Գրառի»-ներ, շարքաւորուած ինչ հրատարակելէն ետքը, յանկարծ անայսպէս եղաւ լրագրական հրատարակէն։ Այսօր (նոյն 21) կը հրատարակուի իր օր-նիւթին։ Գտնէ այս անգամ երկարակեաց ըլլայ «Մասիսը», վրաս զի որչափ ալ օգտաւոր ըլլայ լրագիր մը՝ երբ միշտ խմբարկութիւնը ձեռքէ ձեռք խաղաղիկ ընէ ուղղութիւնը, կը առժե իւր խոստացած օգուտն անձ մաս մը։ «Մասիս» ուղղութիւնն, անսուս խորագրին տակ կը պարզուի այն նպատակն առ որ պիտի ձգուի «Մասիս», «Լեւոն-ժիւնի»-ն զոնք, պիտի ըլլայ զիտուր մէջ ուշագրութեան առարկան, ինչքէն նորագրի բաւեր մեկնութեան կը կարտարի. լրագրաց հասարակ լեզուէն աչինջ տարբերութիւն ունի «Մասիս» լեզուէն ալ։ Ունի մանաւանդ նոյն յիշատակեալ խորագրին տակ բաւեր, որոնք գործնականապէս հակառակ վկայութիւն կու տան բողոքեցեալ լեզուի միութեան։

Ահա ըստի մը օրինակ. «Գիտնական նիւթերը մանաւանդ շատ յափշտակեալ տեղ պիտի գրուեն», occuper une place caractéristique? այս լեզու հաւելեալ. եւ կարծեմք միայն այս կրնայ նշանակել. caractéristique յափշտակեալ բառը. «Մասիս» (թիւ 9, 2-րդ տիւն)։ Մի՞ գուցէ ի՞նչ ընէ «Մասիս», ինչ-իչ, աւել-իւն, ընդ-ընդ տեղ ինքն ամենէն աւելի գիտնական նիւթերու վրայ պիտի գրէ «Մասիս», բացատրութիւնը կազ է. եւ երկրորդ պիտի գրուեն գիտնական նիւթերը լրագրին ծառիկն մէջ չափաւոր 3—4 . . . աւելնեցուն մէջ «Գիտնական» բառը լեզու գրուներ։ «Մեզի համար Ժողովուրդ-նիւթն է Պոլսոյ հայերէնը զուտ գրական լեզու գործածել. յիշողութիւնն է լեզուի երեք-չորս-թիւնն եւ պատշաճութիւններու զոհել. . . . Պոլսոյ հայերէնը. Պոլսոյ հայերէնն իր գրական լեզու գործածող չկայ, այլ ի Պոլսի կը գործածուի իր-նիւն լեզու մը, որ ամբողջական է արեւմտեան գրագրութեան. իսկ Պոլսոյ հայերէնն կը խօսի մեր մայրենի ա մամբը, եւ զոր կը գործածեն միայն խելագրական «Դաշակի», չարախախտութիւնը եւ — Գր. ձեւաւոր «Հայերենիք» մէջ, ինչո՞ւ միութիւն կը վարդապետուի, եւ ինչ-պէս-նիւթն (harmonie) բառին տեղ կը գործածուի «լեզուի երեք-չորս-թիւն» (musique). այս է քարոզեալ «միութիւնը» . . . Այլ տակ յառաջ լեզու երկրորդ, վրաս զի ըստի մը տարի շարունակաբար հրատարակուելէն վերջը միայն պիտի կարծես որոշակի իմանայ այս նորածին-հալածութիւնն ուղղութիւնը։

3. Հայերէնն ինչ փոփոխութիւններ կը շարունակուի «Արեւելեան Մասիս» մէջ (թիւ 22) «Հայկ. մատենագրութեան» մէջ շարունակուած հին տպագրութիւնները։ Ա-Ե-Կ-Բ-Գ, տպ. 1781ին, Նոյն, տպ. 1740ին, Նոյն, տպ. 1769ին, Նոյն, տպ. 1786ին, Նոյն, տպ. 1805ին։

4. «Մշակ», Ժողովուրդ-նիւթ. Պր. Լ. ինչ անհոգիան ինքնին, Պր. Լ. Ժամանակէ մը ի վեր ստանձնած է

(Հ. Ա. ի հետ) «Մշակ», մատենագրութեան մասը։ Անխորհրդ կը «մատենագրութեան» իրարմէ անշատեղի վե-րաբերեալ գրեթե չկայ. այս մեզի համար անհոգի նշանակութիւն ունի, որչափ կը բազմապիսե թերեւեւ Դոյնն եւ միայն համանիւթ գրեթե չկայ անհոգի վրաս տեսնել Պր. Լ. ի մատենագրութեան յօդուածագրութիւնը. վրաս զի ինչպէս բոլորական ամեն տեղէն մէջ ինչքէն եւ մանաւանդ հանդիսանալ գիտնականէ, նոյնչափ եւ թերեւեալ աւելի քան դատարան ամեն տեղէն մէջ գրեւ շարժել գիտաբար մատնագրութեան առարկութիւն կը շարժէ մատենագրութեան . . . Այս ըստ մեզ բարեկամագրագրութիւն մին է պարզ, գիտնալով թէ de gustibus non est disputandum. Բայց երբ մեր ճաշակին նայարմար նիւթերէն գտնելով միայն գտնատեսան պիտի կարծեմք, թէ այս ինչ կարեւոր է, եւ այն ինչ՝ ոչ, մեր ճաշակն ուղղող իր «ուղղութեան կանոն», առաջարկելու վրաս զինքն մէջ կը գրեցին, որ՝ բնական է, անագրեցիկ կը մնայ եւ մեր «Գրագրութիւն» բառին առարկան գրեւ կրնայ ինչ-որքէն ինչ փոխել . . . «Բանագրան հին եւ նոր նշանակեց, գիրքը, որ ի նիւթիկ լոյս տեսաւ, ընդառաջուալ առթիւ, Պր. Լ. clause մ'աւելցուցան է իւր ընդառաջականին, որ՝ ստոյգ է, ձիւննայի Միխիթարեան հնչեցէն չէ (վրաս զի ընդառաջականին սկիզբը Հ. Յ. Տաշկանի «Վարդապետութիւն առարկայի անգլիական կանոնագրութեան» ընդառաջած ամեն այլապիսի անխորհրդութիւն մ'իսկ չկայ յօդուածին մէջ), առարկայն ընդհանուր չէ զբաղանքութեան դէմ յարմարութիւն ինչն յօդուածագիրը, եւ հարկ է որ մեր Standpunkt յայտնեմք։ Բայց տեսնեմք նախ վե-րայիշեալ վերջին նախադասութիւնը. «Մեզ ցուցնում է այն, որ միջնադար հայ ընթերցողը գիրք չունի (!), մամուլի տակից դուրս են գալիս այնպիսի աշխատութիւններ, որոնք կարող են հետաքրքրել շատ շատ քիչ անհոգիները, Ժամանակի պահանջներից որքան շատ են յետ Ժողովուրդ-նիւթն Դոյնն Միխիթարեան հայերէնը, ըստ Պր. Լ., վրաս զի «Երկրպագուած նստած Միխիթարեան հայերէնը միայն «Բանագրան հին եւ նոր նշանակեց, չէ որ կը հրատարակեն։ Թուի թէ անտեսելով կը մնան «Միխիթարեան» հրատարակած այնպիսի դատագիրներն, որոնք ամեն տարի 8—10 թուով կը ստուարացնեն» գիրք չունեցող հայ ընթերցողին, գրական պաշարէն, լամպիւններ թէ կամ վարկեանական շտապամբ գրած է այն Ժողովուրդ-նիւթը Պր. Լ., եւ կամ՝ «հին հայերէնները միջերկու յարմար առիթը գտած, կարծեմք։ «Մշակ», մէջ վարժած չէինք այսպիսի գրական կարծիքներ կարգաւ . . . Գրականութիւնն երբեք զոհացում պիտի տայ նաեւ այն՝ շատ շատ մի ըստի տանեալ անհոգիներին, եւ ոչ ըստ նպատակու հաստատած է Պր. Լ. միայն այս հրատարակութեանց գաղափարին ծառայող դրամագրուի։ Նախեցալ երկարութիւններ գիտնական աշխարհի ծանոթացնելով կը ցուցնենք հայ ազգին քաղաքակրթութեան աստիճանը. եթէ նախեցալ գրութիւններն անտես իրաւէն Միխիթարեաններէն, մեր յարգն ալ այսօր քաղաքակրթեալ

աշխարհի առջև «անգիր Առնությունները» աւելի չէր բլար:

Եթէ գիտնար՝ (պաշտօն էր որ պիտի գիտանայ Պր. Լ., բայց իր փաղաքական գրութեան ժամանակ ուշաբերած չէ իւր արձակած ծանր վճռի պատասխանատուութիւնը...) թէ այս պաշտօնը պիտի փութով գրուած են ոչ թէ միայն «Միխիթրեան նոստ»՝ Եւրոպայի մէջ այլ եւ Ամերիկայի գիտնականաց ուշադրութիւնը՝ apocryphes բուռած գրքերն իրենց նշանակութեամբն (իրեւ. ժողովրդագրեան կրօնական, բնասանական, աւելորդապաշտական են, սովորութիւններն ու աւանդութիւնները), սակայն այս խոսքերը պիտի չգրէր. մանաւանդ թէ Միխիթրեանը՝ Եւրոպա նոստած, կը ջանան մասնակից բլլալ եւրոպական գիտնաց յառաջդիմութեան եւ օրական գիտնական խնդրոց, որ շատերն եւ թէրեւս Պր. Լ. իր պիտի չընէր, եթէ փոխանակ Միխիթրեանց ինքը՝ «Եւրոպա նոստեր», Բանդախ, աւելի յարգանք արտաբերել պէտք էր «Միխիթրեան» անունը, եթէ էր ճաննար՝ նոյ գրականութեան շարժանքն համար Միխիթրեանց անշնչած արժանիքը...

5. «Նոր-Գարե», որո՞ւմ մէջ լին իբրեւ-նիւնը: «Նոր-Գարե» իւր 1866 թուին՝ յառաջ բերած էրից լուր մը, զոր նոյն լուրերը 200թ. թուին մէջ (8 էջ, 1 սխեմակ «Նուէրներ») կրկնուած կը տեսնենք: Նոր նուէր մին է, թէ քանի մ'ամիս անցնելէն ետքը՝ հինգ լուր կը նորագուի... Ակամայ կը կարծենք այս կրկնութիւնը:

6. Հոյս առնուելեան օրէնցէ: Լայպցիգէն առ. «Մշակ» (Թիւ 133) գրուած նամակ մին է Տետեւեալը, զոր կը յանձնենք «Հանգէտի» բարեգործ ընկերացողաց ուշադրութեան. «Մեր ընկերներէն մէկը, որն այստեղ բժշկութիւն է սովորում է արդէն վեց իրականակ անցնել է, Թ. վերջին դէպքերի պատճառով իւր բոլոր միջոցներէն զրկւած, այժմ աննկանելի գրութեան մէջ է: Այստեղիս անտոգրութիւնը՝ այլ եւս անկարող լինելով միջոցներ մասակարարել իւր ընկերին, թողլ է առկա իրան գիմել ձեռք եւ ձեր լրագրի միջոցով հայ բարեարարների եւ կարող անձանց ուշադրութիւնը հրաւիրել այդ առանողի գրութեան վրայ: Անհրաժեշտ է միայն երկու եւ կէս տարով օգնութիւն, որպէս զի նա կարողանայ վերջանել իւր բժշկական դասընթացը: Ընկերութիւնը յոյս ունի, որ այս խնդիրը արագապէս կը գտնի մեր հասարակութեան ջըմանում: Օգնութեան համար խնդրում ենք գիմել հետեւեալ հասցեով՝ — W. Naibaudian, Kaulnistrasse, 24, III. Leipzig. — «Հանգէտ» արագ օգնութեան հրաւիրելով բարեբանները, կը խոստանայ խնայարարութեան առաքուած դրամին փոխարէն, ամեն անգամ հրատարակել բարեբարաց անունները: Տեսնենք ո՞վ պիտի հանդիսանայ առաջին «Հանգէտի» յաղորդակցին, մէջ:

7. Նախադասութիւններ: «Մշակի» մէջ (Թիւ 134) կը կարգադրէ. «Մեր հաղորդում ենք, որ դրամատուր Աղեքսանդր Մանթապանի՝ ստանալով Վեհափառ Նախնորհկոյից կոնգրա՝ օգնելու էջիկանքի տպարանին, նուիրեց այդ տպարանին 1000 բուլբուլ, իսկ «Արագաւանդ» (Թիւ 137) կը

գրէ. «Նոյեմբեր 20ին վաճառուած իսկական պետական խորհրդական Բովհաննէս Աբխաղովանը, որի մարմինը այսօր հողին է յանձնվում, տակաւին իւր կենաց ժամանակը 500 բուլբուլ մի դուստր էր նուիրել Քիթիլիի արհեստագործ զարդոյին եւ յառաջիկայի շարժագործական արամագրութիւններ չէ պարունակում: Արդ ճարտարապետ Գրիգոր Աբխաղովանը, որին անցել է իւր հանդուցեալ եղբոր բուականին մեծ կարողութեան զխաւսը մասը, ընծայել է ի յիշատակ Բովհաննէս Աբխաղովանի 1000 բուլբուլ յօդուտ Բարեգործական ընկերութեան, 500 բուլբուլ ձրի ճարարանին եւ 500 բուլբուլ Քիթիլիի Վանքի Մայր Եկեղեցւոյ վերանորոգեան գործին:» — Եամանիի գաւառէն (Սաղեւանէ) կը գրեն «Նոր-Գարե», (Թիւ 207) «Չառամաւալ Բովհանի Բարեկարարները վաճառու ենց: Որդեքը՝ նրա յիշատակին նուիրեցին 500 բ., մի հարկերը զիւրի եկեղեցուն, իսկ չ'օճը հասարակութեանը, կ'ուզեն գերեմանատանը սեղանատուն շինեն, կ'ուզեն աղքատներին բաժանելու համար ցորեն զնեն, կ'ուզեն, որքէն արեւելադարեան նպատակի յատկացնեն:» Ցեա եղնպէս «Մշակ» (Թիւ 140) Բաղդասար Սարգսեանի յօդուտ եկեղեցւոյն կտակած տարեկան 300 բ.:

8. «Արտ» զգոյնեալագոր հանգէտը: «Արագաւանդ» (Թիւ 134) եւ «Մշակ» (135) գրուած թղթականքն են մի կ'իմանանք, որ Պր. Սիմէն Գուլամիրեանց՝ «Արտի» գաղարման առթիւ մամուլն յայտնած ցաւականքն են շարժեալ պիտի շարունակէ կանանադասակ «Արտի» հրատարակութիւնը. միայն խնդիր մ'ունի խնայարին, որ է՝ այդ մէկ իսկ բաժանարարագուիլ (3 բ.) եւ կանխիկ վճարել: Որքեմ, ահա նոր առիթ մը ընթերցաներ հայ հասարակութեան՝ գոյութիւն առնեցող լրագրերի բուռ եւ հանդիմանելու կեանքը պահպանելու. ժամ զի հաղի թէ լրագիր մի կամ հանդէս մը սկզբնական գօտարարութեանց յաղթելով կը սկսի իւր գործունէութեան պտուղները ցոյց տալ, եւ ահա կը զլացուի քաղաքականութիւն, առ սեր նոր հրատարակուող լրագրի մը, որուն ստիպն մի եւ նոյն վիճակը պատրաստ կը սպասէ: Մտադրութեան կէտն այն է, որ լրագրի մը կամ հանդէս մը ի սպառ գաղաքէն ետքը, շատ անգամ անհարկն իսկ կ'ըլլայ արտօնութիւնն արժեքները առլ, որով եւս առժե միշտ հայ հասարակութիւնը, զրկուելով իւր լրագրերէն:

9. Նոր հառնալու ը: «Բուլբուլի» ընկիւղ 6. Մամանանեան, ինչպէս հաղորդում է «Նով» Արագանքին՝ լրագիրը (տ. «Արագաւանդ» Թիւ 135) հարկել է ցորենի կալիւնը եւ մաքրելու (բամա տալու) մի գործիչ, որով ցորենի հասկերը մաքուր կուլվում են եւ ստացվում է ընտիր յարգ: Պ. Մամանանեան գիմում է Գովկասի գիւղացւանութեան ընկերութեան գումարի ծնուցին խնդիրը, որ սա յանձնատուով նշանակել իւր հնարած կալիւնը գործիչը փորձելու համար: Պր. Սա. խնայեանից, Ե. 8. Արագանքից, Բաշ. Ի. Գ. Ցուլուքից են Գ. 2. Զափարիէից քաղաքացած

յանձնաւորովը կատարել վարձը եւ միանայն այն կարողացաւ թեան եկու, որ պ. Մամուլանեանի կողմէն մեքենան բոլորովին համապատասխանում է իւր նպատակին եւ որ նա մեծ օգուտ կը բերէ արեւելեան Անգր-կովկասին, որ կարողու համար երկար ժամանակ եւ աշխատանք է վստահում եւ ուր յարգը ընտանի կենդանիների գլխաւոր պահէն է, Սեր շնորհաւորութիւնները հնարիչ Պր. Մամուլանեանի, որ անշուշտ եւրպայ եւ Ամերիկո գործածուած շրջաշարք կամաւայուններու գիւրութիւնները պիտի մատուցանէ հայ հոգաւորներու իւր նոր հնարած մեքենայով:

10. «Լեւոն օղիւն օղիւն» այս բնութեամբ «Արեւելեան մամուլ» մէջ (Թիւ 23) կայ յօդուած մը, որուն հեղինակը մտադիր կ'ընէ իրաւամբ հայ պատանային գտնուած գծուարին վնասին, որ ստիպուած է երեք շաբաթ ան թելի եւրոպական լեզուներ որովհէ՛ Բուլղարիին իրաւայի կը գտնուի այս հետեւեալ տողերը. «Բաժնի բարեբախտ են եւրոպայի մանկան որ շատ լեզուներ որովհետ հարկին ապառ իրենց բոլոր մտային կարողութիւնները մայրենի լեզուին յատկացնելէն զատ՝ մեզի պէտ ուրիշ բարբառներու շատ տարբեր նախելու տեղ, օգուտեւ գիտութեանց օտարման կը նուիրեն, եւ ի վերջէ մանաւառ արհեստ մը կամ գիտութեանց մէջ մը մասնագիտութեամբ լինելով յետ փնտռելով ու գիտութեան ինչ էսինքն: ի վերջէ մը կողմանէ նստադպրեւոր բառեր կ'ուղղան հայ ուսանողը շատ լեզու որովհետ նկատմամբ գտնուած հարկին կարծեցեալ անպատասխան լինելով. քանի որ առ այժմ «արեւելեան» մանկան շուրհի այն գիւրութիւնները ստիպուած է լեզուաց ուսման նուիրել իւր գիտականին մէկ մասը, որպէս զի գտնէ մասնակից ըլլալ ընդհանուր դարգացման: Բայց «քանի մը բառ թափովու համար, լեզու որովհետեւեալ մատուր պաշարէն գտնուով՝ լեզուաց ուսման դասադասութիւն, այժմու հանգամանաց մէջ՝ ոչ թէ միայն անհատագովելի, այլ եւ քննասիրութիւն լեզուաց ուսումն ալ գիտութիւն է, որ ուսմանց եւ գիտութեանց շարք այսօր յարգ ունի, եւ այսօր եւրոպայ իսկ, միայն մայրենի լեզուաւ չի գոհանար մարդ, այլ կը որովհէ՛ երկու երեք լեզու: Անշուշտ ծանօթ է Գեօրգի Խաթըր. Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiss nichts von seiner eigenen. «Ով որ օտար լեզու չի գիտեր, իւր սեպհական լեզուին բան չի գիտեր»:

11. Մոսկովի Հայերէն Դպրոցը եւ ուսանողները: Հասն է շատ անգամ գրուած է ուսանողաց խեղճ վիճակին վրայ, եւ շատեր գործնական միջոցներու վրայ խորհած են, թէ «Ինչ կերպով կարելի է ազգին ապագայ գործիչներու վիճակը բարւոյրել»։ «Արձագանգ» (Թիւ 138) յիշատակելով ի նպատակ ուսանողաց տրուած երկկլայններու եւ պարսկականներու անտաղի աղբիւրը կը յուշուր. «Կանանուր կերպով կարճակերպած օգնութիւնը անհրաժեշտ է եւ ստիպողական, եւ ահա Մոսկովայի հայ հասարակութիւնը կամենայով հաստատուած հիման վրայ գտնել այդ օգնութիւնը, ներկայ տարւոյս սկզբում ստորագրութեամբ 20.000 (բր.) դուսմար ժողովեց եւ այդ դուսմարը յանձնելով

Գաղապարեան անկեղանոցի խորհրդարանին, որոշեց զոր ամբողջը տալ չափաւ ուսանողներին նպաստ, Հասարակութիւնը գրածով կամեցաւ յաւերճանել յիշեալ անկեղանոցի 50ամակը» Vivat sequentes!

12. Սահմանաւ ներքին գաղութներու ներս մէջ «Մարտի» մէջ (Թիւ 13) կը կարդաւք Ս. Մ. Գաղապարեան ստորագրութեամբ «Պարտիզաններ» թղթի պատկերներին մը, որ կը պարզէ պիւնայն զաւառաց մէջ սահմանականի համար գործածուած ձեւերը. «Պարտիզանները կ'ընէ, կ'երթում իւր, նիկովիսցիներն կ'երթում եւր կամ կ'երթում օր, նիկովիսցիներն եւ Բաղէ-ցիներն կ'ընէ, կարենցիներն կ'երթում ինչ, Մարտիանցիներն կ'երթում ինչ, Մարտիանցի հայ բաշան կ'երթալիք եւ, Ատարազացիներն կ'երթում հայ, Պարտիզաններն կ'երթում այն կամ կ'երթում հայ, Մայակիցիներն կ'երթում ա, Տիկովիցիներն կ'երթում ի, Արարիկցիներն կ'երթում ինչ, Հապին-Գարահիւսարցիներն կ'երթում օր, եւ նուաճողիցի կու տայ այս մանկիկներու ծանօթ մեկ նախնականներ, իւր եւ, ահա, ինչ, եւայլն եւայլն»:

13. «Մշակ» յառաջ եկած թիւ յօդուածը, Հայոց նկատմամբ առաւելան շատ մը լրագրաց գրած աննշանաւ կարծիքները ծանօթ է ի կողմէ խոսողները՝ գտնէ մինչեւ մօտ ժամանակներու բացառութիւն կը կարգէին. սակայն հայ կենտրոն, հայ ընտարութիւնը լաւ նկարագրող յօդուածներու ու բերքի սկսած են յայտնել. «Մշակ» (Թիւ 140)՝ «РУССКАЯ МІСЛЬ» ամսագրէն առեալ յառաջ կը բերէ յօդուած մը, որ մայրէ ի մայր ուշադրութեամբ կարդալիցիներու շատ արժանի է: Հասն մը օրուոյ նախապաշարմունք կ'ուղղուէ, թեպէտ թիւն համարուած իրական յատկութիւններ ճշմարիտ գտնելով կը նկատարուին: Այս ընդարձակ յօդուածի մէջ խոսի կը ձեռնարկ քանի մը Հայոց «Նայտաբեցութիւնը, Յատու կը բերեցէ մէկ մասը միայն, որմէ ամբողջին վրայ կրնայ ընթերցողը գաղափար կազմել. «Իսկ այն հանգամանքը, որ հայ ազգի մէջ չէ նկատմամբ ազգային ոգու կատարեալ անկումն, օր նրա մէջ, ընդհանրական, երեւում է անվերջ անձնուրութիւնը իր հին քրիստոնեական կրօնին, սեղ գէպ ի անցեալը, գէպ ի իր ազգային աւանդութիւնները, իր լեզուէ. նրա նախապետական կենցաղը չէ վարակված արեւելեան ասիանով, հայը, ընդհանրական, բարի տանուէր եւ, անխնայ աշխատուոր եւ բնագուհակ է իր ժողովրդական կարող ոյժը ցոյց տալու: Այդ յատկութիւնները շնորհիւ եւ որ այս բազմաշարքը ազգը այդքան ճկուն է գրանց շնորհիւ է, որ ստիպութեան երկար գարեքը չեն կարողացել տպանել նրա մէջ կենսունակութիւնը եւ վերանորոգութեան տարմը, կը մարդկեք որ այս ճշմարտասեր առաւել գրածով կարգով մանաւանդ՝ առաւել հայոց «խաւարամիտ մամուլ» անուանած առաւ հայտաբեց լրագրիներէն շատերը...»

14. Օրոքովու լրագրաց մէջ յօդուած էր ուղղվել: Ժամանակէ մը ի վեր կարողն եւ անկարող բերել ձեռք առած՝ օտարակեցու լրագրաց մէջ հայ պատմութեան, հայ գրականութեան, եւայլն նկատմամբ, յօդուածներ կը հրատարակեն.

բայց հարկ է ընել թէ այս յօդուածները շատ անգամ ոչ թէ միայն օգուտ չունին, այլ ուղղակի վնասակար են: Ահա թէ ինչպէս: Զափառացեալ անհետեւի գրիչը շարժած ոտեն, մտքէն իսկ չ'անցընէր յօդուածագիրը թէ ուրիշ լրագրի մը մէջ իւր հաստատածին ճիշդ հակասակը կը պնդէ ուրիշ անհոշ հրատարակագիրը: Այս անգամ Թիւրք ընկալանապէս տարակոյրս կը ծնանք օտարազգի ընթերցողին վրայ եւ իսկոյն Տշմարտասիրութիւնը կ'ենթարկուի կասկածանքի: Ժամանակին (է—5 ամիս յառաջ) այս իրողութեան մօտադիր բրած էր «Մշակին» գրուած Ամերիկեան թղթակից մը. նշելը կը յիշատակէ այս անգամ «Էքզոպոստ» (թիւ 141) «Revue des Revues» թ մէջ հրատարակեալ յօդուածի մ'առնելու: Քանի որ կենդանական ուղղիչ մարմին մը կը պակտի առայտ մ' լաւագոյն է որ այսպիսի յօդուածագիրներու թիւը նուազի, որով վնաս չ'ենք կրքը ամենեւին, այլ ընդ հակառակն մեծ օգուտ...:

ԺԱՅԱՆԱՐԱՅ

ՊԵՂԱՊԵՐԵՆ ԵՅՈՒՆԻՍԵՓ

Վիեննա, 28 Դեկտեմբեր, 1896:

Ալէճուի տարի մը ըլլողները...: Մերթ երկիւղ, միջիկ յոյս, եղաւ 1896ի նշանադրոյ մը: Անստոյգ ապագային կը յանձնէ հին տարին շատ մը խնդիրներ, որոնց լուծումը չ'էրցաւ տալ ինքը: Զաղաքականութիւնը մշղիւ հետմեցաւ իւր դիւանագիտական յարափոփոխ կամ ըստ մեզ աւելի՝ «երերեալ ու տատանեալ», ընթացքին: Այժմէն իսկ կը գուշակենք թէ 1897ն ալ պիտի կատարէ նախորդին դերը, վասն զի այսպէս կը պահանջէ «դիւանագիտութիւն», անուանալի խումապական ուրուականը:

Սլաւահայ: Եսի Սլաւոնիայի վրայ կը խօսինք, վասն զի հին տարիէն նոր տարւոյ տրուած անլուծանելի խնդիր մըն է Կուբայի խնդիրը: Մարտինէզ Կամպոս կրնայ պարծիլ թէ իւր յաջողը՝ Վէլէրէն աւելի արթնութիւն ունէր — հրաժարելով այնպիսի անօգուտ պատերազմէ մը, որուն մէջ առոյգ սպանիացի պատանիներ զոհ կ'երթան կամ Կուբացի guerrillաներու, եւ կամ անհարթ օդի մը մահազոյնի վնասակարութեան: Քանի մը օր յառաջ կը կարծուէր՝ թէ Կուբայի պատերազմը

դաց առաջնորդ՝ ծերունի Մագէոյի եւ երիտասարդ Գոմէզի մահուամբն ամենայն ինչ լնցած է, բայց պաշտօնական քաղաքները դարձեալ խայտառակուեցան. երեւոյթ մը որուն 1896ի ընթացքին մէջ շատ անգամ հանդիպեցանք, բայց հիմայ պաշտօնականներն ալ կ'ստապաշտօնականաներէն, եւ նոյն իսկ անպաշտօնական զեկուցումներն ամենեւին տարբերութիւն չունենալուն ամենքը կատարեալ համագումար է: Եթէ Սլաւոնիա Կուբայի խնդիրը վերջացնէ որ շատ տարակուսական է, կը մնայ հաշուի մէջ առնուլ Միացեալ - Եահայկաց պահանջմունքներն եւ — Փիլիպպին կղզիները:

Տաւիկատուն: Երբեք տարի Պատրիարք՝ Օրմանեան Սրբազանին առաջին գործը կը նշանակուի, հայ բանտարկեալներու ազատութեան համար խնդրամատոյց ըլլալն, որ պատկուեցաւ իսկ յաջողութեամբ: Կը մնայ զաղթականաց դարձին համար երկրորդ անգամ խնդրամատոյց ըլլալ, եւ եթէ յաջողի այս խնդիրն ալ գոնէ՝ կը մնայ միայն անցեալ դէպքերն աշխարհ, ապագային յուսով թէ վերջապէս իրական հանգիստ կ'առնու այս գեղեցիկ երկիրը: Այս է հեռաւորաց եւ մերձաւորաց բաղձները:

Ռուսահայ: Հիշատակեցա՞նք անհաշին պտուղը վայելեց, ներքին անկարգութեանց ցաւալի դէպքերով, որ արատաւորեցին, քիչ շատ, այս փորձի տէրութեան խաղաղութեան համբաւը: Պաշտօնէից փոփոխութիւն, բայց լաւագոյն կ'ըլլար ըստ մեզ տիրող հիւրատեսց դրութեան փոփոխութիւնը:

Բուլղարիա: Երկիւղ յայտնած էինք արքունի պաշտօնականաց խնդրոյն առթիւ. դեռ վերջական լուծում՝ չ'որոշեցաւ խնդիրն, բայց ըստ բաւական դիւրացաւ, թէպէտ պատերազմական պաշտօնէին հրաժարմամբ, որ այսպիսի ժամանակ, ընական է, շատ բաղձալի չէր:

Գերմանիա: Լրագրական պարզ դատաստան մը, այնպիսի sensationel իրականութիւններ հանեց յերեւան, որ «Համբուրգը»-Եախրիխտէն, քաղաքին ըրած յայտնութեանց աղմուկը գերազանցեց: Եւ գարմանալի է. հոս ալ յանցաւոր զոհուեցաւ ոստիկանութեան մեծ - գոր-